
**KDYŽ DVA MLUVÍ O TOMTÉŽ:
KNÍŽKY LIDOVÉHO ČTENÍ, PROZAICKÝ ROMÁN
A MÍSTO FIKČNÍHO VYPRÁVĚNÍ
V ČESKÉ LITERATUŘE RANÉHO NOVOVĚKU¹**

JAN HON

**ON TWO APPROACHES TO THE SAME MATERIAL: CHAPBOOKS,
THE PROSE NOVEL, AND THE ROLE OF FICTIONAL NARRATIVES
IN CZECH EARLY MODERN LITERATURE**

The essay summarizes the academic research of Czech early modern chapbooks (*knížky lidového čtení/Volksbücher*) and confronts it with the parallel and yet differing observations in early modern German studies. It argues that the term *Volksbuch/knižky lidového čtení* has been shifting the focus almost exclusively toward the later reception of these early modern narratives in the 17th–19th centuries, thus leading to neglect of their original status as translations created in the 16th century. The essay suggests adopting the term *Prosaroman* established in German philology and analyzing the texts primarily in the context of contemporary reception of German early modern novels. It concludes that this aforementioned approach can bring new perspectives on the implicit poetics of the early modern vernacular novel and, as a case example, analyzes the 16th century Czech translation of *Melusine*.

Key words: chapbooks, prose novel, fictionality, historical narratology, translation studies, early modern poetics

Klíčová slova: knížky lidového čtení, prozaický román, fikcionalita, historická naratologie, translatologie, raněnovověká poetologie

V doslovu Jaroslava Kolára a Alexandra Sticha k nejnovějšímu českému vydání tzv. knížek lidového čtení (Kolár, 2000) nalezneme jednu na první pohled nenápadnou, v kontextu literárněvědné bohemistiky však ojedinělou a významnou poznámku. Alexandr Stich si zde všímá, že „[v]yprávění o Meluzině (a v menší míře i oba další zde vydávané texty lidového čtení) jsou i pramenem pro poznání, jak se v jazykově českém kulturním prostředí vytvářely a kultivovaly způsoby a postupy vyprávěcích prozaických útvarů, jejichž námětem byly fiktivní (vymyšlené) příběhy. Jednodušeji řečeno, jak je jazykově zformován text, v kterém se vyprávělo o postavách, a zároveň se literárně zobrazovaly mluvené i nevyslovené obsahy jejich myslí“ (Kolár – Stich, 2000: 263). Stich dále poznamenává, že „starší česky psaná literatura nevytvořila až na drobné výjimky původ-

¹ Tento příspěvek vychází z výsledků mé disertační práce „*Was dann die Leser betrifft...*“ *Tschechische Lesarten deutscher Prosaromane im 16. Jahrhundert*, obhájené v zimním semestru 2013/2014 na Ludvíkově-Maximiliánově univerzitě v Mnichově. Disertaci v současnosti připravuji pro knižní vydání.

ní vymyšlené světské příběhy, nespěla tedy z vlastních zdrojů k povídce, novele, natož k románu. Odlišila se tím od mnoha jiných evropských literatur. Přesto však nezůstala tímto proudem zcela nedotčena“ (2000: 263n.). Tím dotekem s žánry fikčního vyprávění byly podle Sticha právě překlady tzv. knížek lidového čtení.

Pro Sticha představovalo toto zjištění především problém „lingvoliterární“, totiž otázku, jak se utvářely stylistické prostředky fikčnímu vyprávění vlastní.² Zároveň se tím však dotkl daleko obecnějšího, ba zásadního aspektu kulturních dějin, který v kontextu literární bohemistiky nikdy nebyl systematicky analyzován, totiž otázky, odkdy a v jakých kulturněhistorických souvislostech lze v dějinách české literatury uvažovat o fikcionalitě coby konvencionalizovaném modu literární komunikace. Z toho samozřejmě nevyplývá, že kategorie fikcionalit má pro českou literaturu význam teprve v kontextu renesančních vyprávění – je přinejmenším otázka, do jaké míry byla jako fikční chápána výpravná díla starší tradice jako např. česká zpracování německých epických látek ve 14. století, která ve Stichově úvaze zůstala stranou (srov. Hon 2014). Ta úvaha nicméně svědčí o Stichově příznačné intuici – a její ojedinělost na druhou stranu svědčí o stavu bohemistického literárněhistorického bádání. Ukazuje totiž, jak se poválečná bohemistika vzdálila od příbuzných disciplín, které se dějin české literatury bezprostředně dotýkají. To se týká především germanistické medievistiky, která se otázkou historické fikcionalit intenzivně zabývá již několik desetiletí – a to také ve vztahu k některým textům, jež byly ve 14. až 16. století převedeny do češtiny. Není ostatně náhodou, že to byl právě Stich, kdo opakovaně – a bez valného dopadu – volal po bádání specificky „germanobohemistickém“.

Na následujících řádcích nepůjde ovšem o to, rekonstruovat dějiny fikcionalit v české literatuře. Na to se jedná o příliš komplexní problematiku, jejíž výklad by musel začít na samém počátku českojazyčné literatury, u textů, jako je staročeská *Alexandreida* či *Dalimilova kronika*.³ Otázka historické fikcionalit tedy nemá být cílem tohoto pojednání, nýbrž – inspirována Stichovým postřehem – nástrojem a vodítkem umožňujícím přehodnotit dosavadní vymezení místa českých „knížek lidového čtení“ v literárních dějinách.

1. Knížky lidového čtení vs. prozaický román

Termín „knížky lidového čtení“ do bohemistiky zavedl překladem německého pojmu „Volksbücher“ Jan Máchal (1898). České literární dějepisceví jej ovšem zpravidla chápalo – ostatně podobně jako dlouhou dobu germanistika – šířeji, totiž v sociologickém smyslu, který onen pojem implikuje: ke „knížkám lidového čtení“ se vedle delších vyprávění řadily i bajky, švanky a jiné kratší útvary, knížky domácího léčitelství, pranostiky a vůbec všechno, o čem se předpokládá, že to bylo určeno širším, „lidovým“ společenským vrstvám, a to zejména v kontextu písemnictví 17. a 18. století.⁴ Právě toto chápání

² To nejlépe dokládá jeho analýza uvozovacích sloves v *Meluzíně*, motivovaná premisou, že „[z]ákladní úkol, který před uměleckou fiktivní vyprávěcí prózou stál, byl, jak prezentovat *mluvení postav* a všechno, co s tím souviselo“ (Kolár – Stich, 2000: 266).

³ Tím nemá být naznačeno, že je snad *Dalimilova kronika* nutně dílo fikčního vyprávění, byť jí Robert B. Pynsent ve srovnání s Kosmou neváhal upřít status „kroniky“ a označit ji za „román“ (2008: 31). Otázka její „literárnosti“ – a tedy jejího poměru k fikčním žánrům – nicméně nebyla dosud uspokojivě zodpovězena a zkoumání počátků fikcionalit v české literatuře by se jí sotva mohlo vyhnout.

⁴ To vše a ještě mnoho dalšího řadí ke „knížkám lidového čtení“ např. Jaroslav Vobr (1973).

se promítalo i do uvažování o delších výpravných textech, které se přední badatel v dané oblasti Jaroslav Kolár alespoň snažil vymezit od ostatních „lidových“ žánrů jako „lidovou zábavnou prózu pobělohorskou“ (Kolár, 1960: 6). Již z tohoto pokusu o užší vymezení je ovšem zřejmé, že je zde zájem upíran zejména k pozdější recepci daných textů. Badatelé jako Kolár si očividně byli vědomi skutečnosti, že dané texty v době svého vzniku necílily nutně na „lidové“ vrstvy a že se „lidovými“ teprve musely stát. Důsledkem tohoto vědomí však zpravidla nebyla snaha vymezit původní kulturněhistorický kontext výpravných textů raného novověku. Ten byl naopak vesměs upozaděn ve prospěch jejich druhého, „zlidovělého“ života v době pobělohorské. Vzhledem k tomu, že Kolárova citovaná disertace byla publikována roku 1960, by snad bylo možno nabýt dojmu, že se jedná o úlitbu době, jež si z politických pohnutek žádala zaměřit pozornost na „lid“, a tím pádem i na ono pozdější období. Novější práce Kolára a konečkonců i jiných badatelů však ukazují, že se důraz na onen druhý život raněnovověkých zábavných próz zakořenil coby paradigma poválečného uvažování, které převládalo bez ohledu na zaměření jednotlivých badatelů nebo na aktuální politickou situaci: novodobí vydavatelé tzv. knížek lidového čtení – Josef Hrabák (srov. 1970), Jan Lehár (srov. 1980) či Jaroslava Janáčková spolu s Ondřejem Hausenblasem a Lenkou Kusákovou (srov. Kramerius, 1988) – chápali své počínání vesměs jako vhléd do „lidové“ kultury barokního období či ještě častěji jako pohled na zdroje českého národního obrození. A i sám Jaroslav Kolár se ve svém již porevolučním vydání *Tří knížek lidového čtení* explicitně vyslovuje pro zkoumání těchto próz v kontextu jejich pozdější recepce, kdy se podle něj teprv skutečně „staly integrální součástí domácího kulturního života“.⁵ Tento pohled byl dominantní natolik, že i takový text, jako je *Rytíř Kalmy*, který není doložen v žádném tisku po roce 1620, byl zkoumán toutéž pobělohorskou optikou, s cílem odpovědět na otázku, do jaké míry se jeho české zpracování oproti německé předloze přiblížilo něčemu, co by se dalo nazvat „knížkou lidového čtení“.⁶

Jak lze očekávat, způsobil tento přístup řadu problémů jak vzhledem k bádání o textech samotných, tak vzhledem k poznání jejich obecnějšího kulturněhistorického kontextu. Předně: dominantní zájem o pozdější recepci zábavných próz měl za následek, že se sotvakdo zajímal o to, jak si počínali a na co kladli důraz překladatelé, kteří tyto texty do českého prostředí uváděli – povětšinou coby převody z němčiny. Kolár má sice jistě

⁵ „Jak je patrné, nepronikly zmíněné texty do německé kultury přímo ve funkci lidové četby, nýbrž jako součást slovesné produkce určené kultivovaným šlechtickým a měšťanským vrstvám. Lidovou četbou se staly teprve s obecným rozšířením a v té funkci se pak šířily Evropou, ne aby fungovaly jako cizorodý import, ale aby se staly integrální součástí domácího kulturního života. Cesta mezi knížky lidového čtení byla tedy pro naše texty všude cestou do anonymity. Nebylo dosud zjištěno, které z četných dalších německých tisků Meluzíny, Magelony a Jenovefy posloužily jako východiska anonymních českých zpracování všech tří památek. Otázka by však neměla literární historii příliš znepokojoval. Podobně jako české tisky přinášely i německé lidové knížky v různých vydáních záměrně i nezáměrně vzniklé odchylky, varianty, chyby, a na druhé straně u českých tisků je prakticky nemožné zjistit, který z nich odpovídá původnímu textu překladu. A nadto ‚překlad‘ neznamenal v těch dávných dobách totéž co dnes, znění předlohy bývalo pro tlumočníka méně závazné než v moderní době, spíš než o doslovný překlad šlo často o přepracování, v němž se tlumočník více či méně uplatnil i autorsky a přizpůsoboval text názorům, zájmům a kulturnímu horizontu publika, jemuž svou práci určoval.“ (Kolár – Stich, 2000: 260n.)

⁶ Viz diplomovou práci a z ní vycházející, jen nepatrně přepracovanou disertaci Mileny Stratilíkové (1973 a 1974). Z materiálu Stratilíkové částečně vychází i článek jejího školitele Milana Kopeckého (1987).

pravdu, když říká, že „překlad“ neznamenal v těch dávných dobách totéž co dnes,⁷ ale to ještě neznamená – jak Kolár naznačuje –, že proto historické překlady nejsou z translatického hlediska zajímavé. Naopak: právě u literatury, která se neopomenutelnou měrou zformovala prostřednictvím přejímání cizích látek, je o to víc třeba klást důraz na poznání dobových konvencí převodu z jednoho jazyka do druhého.⁸ Těm ovšem byla dosud věnována pohříchu malá, a hlavně málo systematická pozornost – zejména pokud jde o starší období české literatury.⁹ Omezíme-li se na kontext raného novověku: k dispozici sice máme podrobnou analýzu humanistické teorie překladu z pera Jiřího Levého (1996: 17–65), avšak stále chybí podobně komplexní korelát, který by ukázal, do jaké míry se překladatelství v praxi touto teorií řídilo a zda lze např. vypožorovat určité překladatelské konvence specifické pro jednotlivé literární žánry.

To souvisí s dalším málo probádaným aspektem starší české literatury, totiž její žánrovou stratifikací ze synchronního hlediska. To, že se literární bohemistika zajímala zejména o ty delší prózy raného novověku, které se dočkaly „druhého života“ coby knížky lidového čtení, vesměs zastínilo prózy, o které v pobělohorském období již nebyl zájem, a které proto již nebyly nově tištěny, jako bylo například vyprávění o *Floriovi a Biancefěře* či již zmiňovaný *Rytíř Kalmy*. Tím ovšem bylo zároveň znemožněno odpovědět na otázku, zda lze v předbělohorském období hovořit o směřování k jistým stabilním výpravným žánrům, jaké žánry to byly, které texty k jednotlivým žánrům patřily, co přesně bylo jejich pojítkem a jaká lze pro uvažování o historických žánrech vůbec používat kritéria. Bohemistika se sice zaobírala důvody, které údajně zapříčinily, že se ta která „kronika“ stala či nestala „knížkou lidového čtení“,¹⁰ ale sotva si všimla, jaké lze mezi jednotlivými výpravnými texty sledovat souvislosti co do recepce v době předbělohorské. Tak se například sotvakdy bralo v potaz, kdo a v jakém kontextu ony zábavné prózy tiskl nebo prodával. Tyto informace jsou možná v mnoha ohledech kusé, v žádném případě však zcela nedostupné. U valné části zábavných próz raného novověku sice nemáme spolehlivé informace o jejich prvních vydáních, leccos mohou nicméně napovědět například seznamy pozůstalostí knihkupců či cenzurní seznamy, známé díky pracím Petra Voita (srov. 1984 a 1987).¹¹ A v potaz nebyly brány ani některé dobře známé údaje. Vezměme například zmiňovaný román o *Floriovi a Biancefěře*, prvotinu Giovanniho Boccaccia. Tento pozoruhodný a v celoevropském kontextu z mnoha důvodů nikoliv bezvýznamný text,

⁷ Viz zde pozn. 5.

⁸ Příkladem z germanistické medievistiky může být článek Franze Josefa Worstbrocka o překladu a převyprávění, jež pro autora představují dvě „historicky vzájemně nekompatibilní [...] pozice odlišné historicity“ se zásadními poetologickými důsledky (srov. Worstbrock, 2009: 862).

⁹ Systematický přehled českého raněnovověkého překladu chybí, tuto mezeru snad brzy zaplní disertace Markéty Zemenové z Ústavu translaticologie FF UK; dosavadní pokusy v tomto směru jsou jednak velmi obecné (srov. patrně nejuceleněji Veselý, 2002), jednak se omezují v podstatě na historickou stylistiku (viz v poslední době např. Zemenová, 2012) a málokdy zohledňují jiné roviny, např. možné kulturněhistorické aspekty specificky české recepce překládaných textů, hlediska historických diskursů atp.

¹⁰ K důvodům takového historického neúspěchu byly řazeny – jako v případě *Rytíře Kalmyho* – příliš vysoké umělecké nároky (srov. Stratilíková, 1974: 29), popřípadě míra „vztahu ke skutečnosti“ (Kolár, 1960: 34n.).

¹¹ Z těchto soupisů je např. zřejmé, že česká *Meluzína* musela být na trhu nejpozději roku 1547 (srov. Voit, 1984: 200), ač ještě Kolár spekuluje o nejstarším dochovaném tisku z roku 1595 jako o prvním vydání (srov. Kolár – Stich, 2000: 299).

kteřý byl přeložen z němčiny do češtiny s pouhým dvacetiletým odstupem,¹² stál českým literárním historikům za pouhé zmínky bokem, většinou s negativním nádechem: pro Kopeckého je to „rozvěklé vyprávění“, sice „už románového typu“, nicméně nedostatečně „pokrokové“ (srov. 1979: 69).¹³ A i Bedřich Václavek, který se jako jeden z mála zajímal o místo delších zábavných próz přímo v 16. století, poznamenává, že se toto „rozsáhlé dílo románové“ nehodilo „celým svým rázem [...] k většímu rozšíření“ (1950: 21). To je dost dobře možné – nicméně je příznačné, že tento milostný román vydal ještě roku 1600 pražský tiskař Jiří Nigrín, který se na zábavnou literaturu specializoval a do jehož programu patřily i takové texty jako *Císař Oktavián*, který byl coby „knížka lidového čtení“ tištěn ještě hluboko do 18. století. Tento příklad ukazuje, jak důležité je nejprve oddělit hledisko diachronní od synchronního a teprve poté obě hlediska usouvztáhnout a vyvozovat z nich důsledky pro dlouhodobé vývojové tendence. *Florio a Biancefora* – podobně jako zmiňovaný *Rytíř Kalmy* – se barokní knížkou lidového čtení sice nestal, to ale neznamená, že v době předbělohorské nebyl recipován v podobném kontextu jako prózy, které – obrazně řečeno – bitvu na Bílé hoře přežily.

A na druhou stranu: to, že byly některé prózy 16. století na základě své příslušnosti k pozdějším knížkám lidového čtení vytrženy ze svého původního kontextu, zatemňuje nejen poznání původní žánrové příslušnosti jich samých, nýbrž i pohled na dobové žánry příbuzné. Skutečnost, že delší prózy 16. století byly vnímány jako součást – řečeno s Kolárem – „lidové zábavné prózy pobělohorské“, zapříčinila, že se zkoumání zábavné literatury předbělohorské omezilo jen na některé její segmenty, především na bajky a facetie, které – na rozdíl od delších próz – oprávněně nebyly dávány do souvislosti s „lidem“, nýbrž s ozvěnou humanismu mezi českým měšťanstvem. To mělo jistě i svou ideologickou příčinu, neboť zaměření těchto kratších žánrů usnadnilo připsat českému předbělohorskému měšťanstvu jistý „revoluční“, antifeudální a antiklerikální náboj,¹⁴ který by se jistě těžko hledal v prózách typu *Meluzíny* či *Císaře Oktaviána*. Pohled na kontext oficín 16. století však opět ukazuje, že obě oblasti „zábavné“ literatury k sobě ve své době možná měly blíže, než historici české literatury raného novověku naznačují: Kašpar Aorg, prostějovský tiskař „lidové“ *Meluzíny* z roku 1555, byl zároveň tím, kdo jen o dvě léta později nákladem Jana Günthera vytiskl překladovou „humanistickou“ sbírku bajek a facetií z pera Jana Akrona Albína Vrchbělského (srov. Kopecký, 1986).

Výzkum zábavné literatury českého raného novověku utrpěl tím, že než se stačilo vybadat vše potřebné, pokud jde o původ dochovaných textů, převážila kritika pozitivismu 19. století a otevřel se prostor pro sociologicky zaměřené, a hlavně ideologicky podbarvené interpretace. Významnou cézuru mezi oběma badatelskými obdobími – a vedle Kolárovy disertace dosud nejvýznamnější práci k předbělohorským zábavným prózám – tak představuje citovaný „výbor z české krásné prózy XVI. a XVII. století“ Bedřicha Václavka (1950), a to proto, že se snaží „českou beletrii 16. a 17. století“ pojmut

¹² Německý překlad románu vyšel v Metách u Kaspara Hochfedera roku 1499 (číslo v katalogu německých prvotisků [GW] 4470; srov. též faksimile Noll-Wiemann, 1975) a 1500 (GW 4471); český překlad, pořízený očividně z obou těchto tisků, vydal roku 1519 Jan Šmerhovský v Praze (Knihopis 1195; srov. též faksimile Tobolky, 1928).

¹³ „[...] pro svou ještě středověkou fabuli stojí mimo nosný proud renesanční rozprávkové literatury.“ (Kopecký, 1979: 69)

¹⁴ Tímto směrem se vydal zejména v doslovu ke své edici *Kratochvilných rozprávek renesančních* Antonín Grund (srov. 1952: 177–199).

„jako celek“ (1950: 9) a přitom sledovat, „jak se krásná próza vyděluje ze svazků s ostatními slovesnými funkcemi a útvary počíná se cítit jako něco svéprávného“ (1950: 12). V takto vytyčeném cíli Václavka nikdo z literárních bohemistů nenásledoval. Přiblížila se mu paradoxně až německá germanistika, když pojem „knížek lidového čtení“ nahradila pojmem „Prosaroman“¹⁵ čili „prozaický román“ – ostatně termínem, který ve své předmluvě použil Bedřich Václavek (srov. 1950: 11).¹⁶ Motivovací pro tento – jen zdánlivě malicherný – terminologický posun byla právě jednak snaha odpoutat se od souvislostí pozdější recepcce a zaměřit pozornost na kulturněhistorický kontext daných textů, jednak naznačit cézuru oddělující tuto skupinu textů od předchozí veršované epické tradice, na kterou ovšem zároveň v jistých aspektech navazují – už jen proto, že se často jedná o zpracování týchž látek. Jistě aniž to tušil, zformuloval Jan-Dirk Müller pro zkoumání tohoto žánru cíl, který se od Václavkova přístupu lišil vlastně jen nepatrně, totiž: popsat, jak se prozaický román postupně vyděluje z oblasti „historie“ coby fikční žánr.¹⁷ Je zřejmé, že takový záměr má máloco společného s „lidovou“ četbou pobělohorského období.

2. Otázka fikcionalita a české převody raněnovověkých románů

Jak však lze uchopit a popsat onen proces vydělování románu coby svébytného žánru, jehož ústředním znakem je fikcionalita? Stichův postřeh týkající se uvozovacích sloves v *Meluzíně* lze chápat jako vykročení tímto směrem, ač je patrné, že se jedná pouze o dílčí aspekt daleko složitější problematiky. O jak komplexní a zároveň kontroverzní otázku ve skutečnosti jde, názorně ukazuje debata, kterou o počátcích a podstatě fikcionalita vedou už přes tři desetky let němečtí literární historici, zejména germanisté a romanisté. Bylo by pošetilé pokoušet se zde být jen náznakem tuto debatu shrnout – už proto, že se povětšinou zaměřovala na starší, vrcholně- a pozdněstředověké texty. Stojí však za to upozornit ve zkratce alespoň na ty její aspekty, které mohou být podstatné pro zkoumání české zábavné prózy raného novověku, a které tak pomohou lépe kontextualizovat Stichův „lingvoliterární“ postřeh.

V německém bádání o předmoderní fikcionalitě lze vypočítovat dvě hlavní ohniska zájmu. Prvním je otázka, jak lze rozpoznat a identifikovat struktury specifické pro fikční narativní žánry. K ikonickým postavám tohoto uvažování patří Walter Haug, který se pokusil ukázat, že fikcionalitu lze identifikovat na základě vědomého užití určitých konvencionalizovaných kompozičních principů ve vyprávění (1992: 91–107). Průkopníky fikčního vyprávění v západoevropské literatuře byly podle tohoto pojetí autoři jako Chrétien de Troyes či jeho němečtí následovatelé Hartmann von Aue a Wolfram von

¹⁵ Zásadní byl v té souvislosti článek Jana-Dirka Müllera *Volksbuch / Prosaroman im 15./16. Jahrhundert – Perspektiven der Forschung* (1985), který je dodnes považován za úhelný kámen bádání o raněnovověkém „prozaickém románu“. To dokládá např. jeden z posledních větších příspěvků k tématu, sborník Catherine Drittenbass a Andrého Schnydera (2010), kteří se v úvodu odvolávají výslovně na Müllerův programový příspěvek.

¹⁶ Po Václavkovi jsem na termín „prozaický román“ narazil pouze u Stratilíkové (srov. 1974: 161n.).

¹⁷ „Eine Geschichte des frühen Prosaromans hätte darzustellen, wie sich aus dem Feld der ‚historia‘ der Roman als fiktionale Gattung ausgrenzt, die die Erfahrungswirklichkeit mit eigenem Wahrheitsanspruch erschließt.“ (Müller, 1985: 71)

Eschenbach. K této linii uvažování lze zhruba přiřadit i Stichův úvodem citovaný poznatek, podle něhož lze fikcionalitu identifikovat na základě jazykového ztvárnění promluvy postav daného vyprávění.

Druhá linie uvažování o fikcionalitě, k jejímž předním představitelům patří např. Rainer Warning či Andreas Kablitz, zdůrazňuje, že otázku fikcionalitu nelze redukovat na obsah a strukturu výpravného textu, nýbrž že rozhodující roli hraje jejich recepcí. Podle Warninga stojí fikcionalita na pragmatické presupozici, kontraktu mezi autorem a čtenářem¹⁸ a formální znaky – tzv. fikční signály (*Fiktionalitätssignale*) – jsou pro tento kontrakt podružné (srov. 1983: 193). Andreas Kablitz jde ještě dál, když odděluje kategorii fikcionalitu – kterou chápe výslovně jako dispozici recipienta (*Rezipientendisposition*; 2008: 18) – od kategorie fiktivity. Fiktivitu přitom definuje jako vlastnost ztvárněného (*Eigenschaft des Dargestellten*), zatímco fikcionalitu jako vlastnost ztvárnění (*Eigenschaft der Darstellung*; 2008: 15), která spočívá v lhostejném postoji (*Vergleichgültigung*) čtenáře vůči faktické pravdivosti ztvárněného (2008: 16). Tak lze podle Kablitzze fikcionalitu chápat jako strukturu k legitimizaci fiktivního (*eine Struktur zur Ermächtigung des Fiktiven*) – přičemž je nasnadě, že podle tohoto pojetí mohou existovat i fikční texty, které se obejdou bez jakékoliv fikce.¹⁹ Důsledkem tohoto uvažování je ovšem také, že fikční status vyprávění se může ve vývoji jeho recepcí proměnit: tak se např. může stát, že text koncipovaný původně jako vyprávění s nárokem na historickou pravdivost je později vnímán jako fikční vyprávění, jehož funkce již nespočívá v zjevení „historické pravdy“, ale třeba v tom, že se jeho čtenáři mohou identifikovat s osudy vyprávěných postav, vzít si z nich bez ohledu na jejich empirický status příklad nebo je naopak zatratit atp.

Z těchto dílčích poznámek je patrné, že Stichův komentář k uvozovacím slovesům je třeba vidět v širších souvislostech – že totiž nejde primárně o objektivní „fiktivnost“ daných příběhů a o jejich jazykové ztvárnění, jak to Stich formuloval, ale o to, jak lze rozpoznat, že určité výpravné prózy byly koncipovány tak, že od čtenářů očekávaly „lhostejný postoj“ k fakticitě vyprávěného. Jinými slovy: jak lze v daném případě rozpoznat, že se v české literatuře 16. století s jistými typy textů pojilo vědomí, že se nejedná o ztvárnění historické skutečnosti, nýbrž že přes označení jako „historie“ nebo „kronika“ přiznaně pojednávají o fiktivních dějích, které jsou chápány například jako výzva k individuálnímu výkladu. Pro chápání žánrové situace starší české literatury má takové poznání zásadní význam, jakkoliv před ním bohemistika leckdy uhýbá poukazy na tehdejší „paralelní historizaci beletrie a beletrizaci historie“ (srov. Kolár, 1988: 412) či patriotickým porovnáním literárních kvalit Hájkovy *Kroniky české* s dramaty Williama Shakespeara (srov. Linka, 2006). Kdybychom přistoupili na takovouto heuristiku, mohli bychom z čistě synchronního historického hlediska jen stěží kategoriálně odlišit texty typu Hájkovy *Kroniky české* od „kroniky“ typu *Meluzíny*.

Chápeme-li ovšem s Kablitzem fikcionalitu primárně jako „dispozici recipienta“ a až v druhé řadě jako vlastnost textu, která na danou dispozici cílí, vnucuje se otázka, jak lze tuto dispozici historicky uchopit vzhledem k tomu, že známe právě jen dochované texty, ale nemáme téměř žádná svědectví o jejich recepci. Právě v této souvislosti ovšem

¹⁸ „Das Fiktionalitätskriterium ist also wesentlich pragmatisch, es beruht auf einer pragmatischen Präsupposition, auf einem Kontrakt zwischen Autor und Leser, und dieser Kontrakt ist Bestandteil der betreffenden Gattungskonvention.“ (Warning, 1983: 194)

¹⁹ „Denkbar ist durchaus auch ein fiktionaler Text, der ohne jede Fiktion auskommt.“ (Kablitz, 2008: 16)

může hrát rozhodující roli to, že se u českých zábavných próz raného novověku vesměs jedná o překlady, a tudíž zároveň o dobové svědectví recepce cizojazyčných zábavných próz. To přímo nabádá navázat na zatracované pozitivistické bádání 19. století²⁰ a zabývat se podrobně otázkou, jak byly prozaické romány do češtiny překládány. Nikoliv však primárně s ohledem na otázky historické stylistiky, nýbrž s ohledem na problematiku dobové literární recepce a otázky s ní spojené.

Smysl takových analýz naznačí v následující části pohled na český překlad německé *Melusiny* Thüringa z Ringoltingenu, který názorně ukazuje, jak původně „historiograficky“ koncipovaný²¹ text může později být recipován jako text fikční – a jak se tento posun může otisknout v zásazích překladatele do struktury předlohy.

3. Česká „fikcionalizace“ německé *Melusiny*

Thüring z Ringoltingenu sepsal svůj text o mytické předkyni rodu Lusignanů²² roku 1456, a to na základě veršovaného eposu francouzského autora Coudretta z počátku 15. století. Již brzy nato, totiž roku 1473 nebo 1474, vydal text basilejský tiskař Bernhard Richel,²³ následován rychle řadou dalších tiskařů – mimo jiné také Heinrichem Knoblochtzem ve Štrasburku, který *Melusinu* vydal čtyřikrát mezi lety 1477 a 1491.²⁴ Jeden z Knoblochtzových bohatě ilustrovaných tisků²⁵ se stal předlohou českému překladateli textu.²⁶ Tento poznatek není ani zdaleka tak podružný, jak naznačuje Kolár v citovaném doslovu k *Třem knížkám lidového čtení*,²⁷ neboť nám prozrazuje, co měl český překladatel před očima, když se podle vlastního uvážení rozhodl do začátku textu podstatně zasáhnout. Kdy český překladatel na textu *Meluzíny* pracoval, naproti tomu není známo – jisté je jen to, že to muselo být před rokem 1547, kdy je česká *Meluzína* doložena na knižním trhu.²⁸

Při srovnání obou textů je na první pohled nápadné, že český překladatel vypustil celou úvodní část textu, která nechybí v žádném z dochovaných tisků 15. a první poloviny 16. století a která v některých tiscích vypadá jako první odstavec předmluvy vyprávění. V této úvodní části se píše:

Dis ouentürlich büch bewifet vns von einer frouwen genant Melufina die ein merfeye vnd dar zů ein geborne künigin vnd vñ dem berg awalon kōmen wz der selbe berg lit in franckrich Vnd wart dise merfeye alle famftag vō dē nabel hin abe ein groffer langer wurme den

²⁰ To se týká především zcela zásadního článku Arnošta Krause o českém zpracování německé „historie“ o doktoru Johannu Faustovi (srov. Kraus, 1898).

²¹ K tomu srov. zejména Müller, 1977.

²² K historickým souvislostem tohoto mýtu srov. Nejedlý, 2014.

²³ Za nejstarší tisk německé *Melusiny* je Richelovo vydání (GW 12656) považováno teprve od edice André Schnydera (Ringoltingen, 2006) – do té doby byl za nejstarší považován tisk Johanna Bämmlera z roku 1474 (GW 12655). Z něho vychází starší, „kanonické“ Müllerovo vydání (srov. 1990: 9–176).

²⁴ GW 12657, 12658, 12661 a 12663.

²⁵ Knoblochtz se co do podoby, znění a výzdoby svého tisku držel věrně Richelovy předlohy – inventář ilustrací je v německých meluzínských tiscích ostatně stabilní hluboko do 16. století.

²⁶ Toto zjištění vychází ze souhrnu několika indicií, zejména pak analýzy podob vlastních jmen, a je podrobněji zpracováno v mé zmíněné disertaci (srov. zde pozn. 1).

²⁷ Viz zde pozn. 5.

²⁸ Viz zde pozn. 11.

fy ein halb gefpenfte was / Es sint ouch von ir grosse mechtige geflechte kōmen von künigen
fürften groffen fryen rittern vñ knechten der noch kommen noch hū by difem tage ernampt
lütte künige fürften groffen ritter vnd knecht fint / Do by mā briffen mag / das dife materye
durch ir experiencz bewifet Das die hyftorie wor and an ir felber albo ift (Thüring, 2006: 7)

(Tato dobrodružná kniha nás spravuje o jedné paní jménem Meluzína, jež byla mořskou vilou a zároveň urozenou královnou a pocházela z hory Avalonu, kterážto hora leží ve Francii. A tato mořská víla se každou sobotu proměňovala od pupku dolů ve velikého dlouhého hada, protože to byla napůl nestvůra. Z ní také vzešly veliké mocné rody králů, knížat, svobodných rytířů i vazalů, jejichž potomci jsou dodnes význačnými králi, knížaty, velkými rytíři i vazaly. Z toho se lze přesvědčit o doložitelnosti [experienčz]²⁹ této látky, která prokazuje, že je tato historie sama v sobě pravdivá a právě taková [jak se zde píše].)

Jde tedy o jakési první představení příběhu, který bude následovat. To, že byla tato část vynechána v českém překladu, může mít důvody ryze mediální: v části nejstarších tisků – včetně tisků Knoblochzerových – je tato pasáž tištěna po vzoru rukopisů červenou barvou a očividně není míněna jako první odstavec předmluvy, nýbrž jako incipit, který označoval začátek textu před tím, než se vyvinul a stabilizoval titulní list jakožto konvenční knižní prvek.³⁰ Je tedy možné, že český překladatel chápal původní funkci této pasáže a vynechal ji proto, že česká *Meluzína* byla tištěna v době, kdy se titulní list coby knižní prvek již plně ujal a takovýto incipit se jevil jako nadbytečný.

Stojí ovšem také za pozornost, že spolu s tímto incipitem vypadla zmínka o tom, že se jedná o historii „doložitelnou“, a proto „pravdivou“. V tom by se dal spatřovat první náznak toho, že pro českého vzdělavatele německé *Meluzíny* nehrál původní Thüringův „historiografický“ nárok roli a že pro něj – na rozdíl od Thüringa – měl předkládaný příběh význam i bez ohledu na to, zda jeho protagonisté mají nebo nemají něco společného s jeho vlastní historickou skutečností, zkrátka že text chápal a překládal jako text fikční. Pro tento posun hovoří ostatně i epilog textu, kde dochází ke značné redukci a znepréhlednění genealogických poměrů v rodě zadavatele příběhu o Meluzíně a kde český překladatel navíc projevil značnou libovůli v zacházení se jmény historických postav spojených s Lusignany (a například jistého pána z Erlachu proměnil v postavu jménem Orloch – srov. Kolár, 2000: 109). Původní genealogická funkce³¹ příběhu byla pro českého anonymního překladatele zkrátka podle všeho irelevantní.

Ještě zajímavější než takovéto očividné zásahy na povrchu textu jsou ovšem jeho úpravy na rovině pragmatické. Hned druhou nápadnou změnou na začátku českého zpracování *Meluzíny* je to, že díky zcela novému rozvržení textu do jednotlivých kapitol byla úvodní část první kapitoly připojena k předmluvě. I za tímto posunem lze nejprve hledat mediální pohnutky. Nadpisy kapitol v původním německém textu jsou z moderního pohledu rozvrženy nesmyslně. Často jsou umístěny vprostřed dění, někdy odkazují do předchozího textu – a v některých ojedinělých případech jsou dokonce umístěny vprostřed souvětí. Za tím vším stojí patrně skutečnost, že se původně – ještě v rukopisné tradici – nejednalo o nadpisy kapitol ve vlastním slova smyslu, které by text rozdělovaly do kratších narativních úseků, ale o jakési náhodné „záložky“ úzce související se zmíněnými

²⁹ K tomuto pojmu v souvislosti s románem raného novověku srov. Müller, 1984.

³⁰ Srov. k tomu Rautenberg, 2004.

³¹ Ke genealogii v německé *Melusině* srov. Kellner, 2004: 414–471.

ilustracemi, jež zpravidla doprovázely.³² Není tedy divu, že český překladatel počet rubrik značně zredukoval,³³ a hlavně že je umístil do textu tak, aby od sebe oddělovaly úseky textu, které se dají považovat za více či méně uzavřené kapitoly. A právě tato úprava se dotkla i nového oddělení první kapitoly vyprávění od jeho předmluvy – která je ostatně v českém textu také jako „předmluva“ dodatečně označena. Nejzajímavější na tomto zásahu jsou ovšem kritéria, podle kterých český překladatel novou hranici mezi předmluvou a první kapitolou textu určil: do předmluvy bylo posunuto všechno to z původní první „kapitoly“, co pojednávalo o původu předkládaného příběhu, totiž celá pasáž, v níž se líčí, jak jistý „hrabě z Pojtířova v Frankrejchu, kterýž panoval v Portenáchu [...] žádal kaplana svého, aby ve všech kronikách svých hledal a přezvěděl a jemu vypsál, odkud ten zámek a město Luzína jméno měl [...]“ (Kolár, 2000: 12). To, že si dal český vzdělavatel *Meluzíny* záležet na tom, aby tato pasáž byla součástí předmluvy, a nikoliv samotného vyprávění, svědčí o tom, že měl velmi jasnou – a to moderně pojatou – představu o tom, v jakém vztahu k sobě v případě výpravného textu stojí paratext a text „vlastní“, totiž že rozhodující je při tomto rozlišení pragmatické kritérium: vše, kde se hovoří o vyprávění – vše, co je zakotveno metatextově – patří k paratextu; vše, co tvoří samotné vyprávění, tvoří zároveň „vlastní“ text. Takto pragmaticky pojaté rozlišování mezi textem a paratextem se ovšem zároveň kryje s hranicí mezi řečí autorskou a řečí vypravěče. A právě to, že český překladatel *Meluzíny* pocítoval potřebu tyto dva subjekty od sebe jednoznačně oddělit, svědčí zároveň o rozvinutém smyslu pro specifčnost fikčního vyprávění, neboť právě jen ve fikčním vyprávění má ono – z dnešního hlediska samozřejmé – rozlišování mezi vypravěčem a autorem skutečně smysl.³⁴ Pro německou předlohu *Meluzíny* toto rozlišení takovou roli očividně nehrálo – v tom smyslu je Thüringův text koncipován ještě „středověce“: Podstatná je pro něj látka příběhu, nerozlišuje mezi jednotlivými autorskými instancemi (tj. např. mezi tím, co pochází od něj a co z pera autora francouzské předlohy Couldretta), protože všechny pracují společným dílem na zprostředkování dané látky,³⁵ nerozlišuje mezi reálným světem čtenáře a fikčním světem konstruovaným vypravěčem, ba dokonce je postaven právě na tom, že tyto světy od sebe nelze odlišovat. A právě to se český překlad snaží změnit, aby fungoval jako vyprávění *fikční*. Činí to ostatně nejen na začátku textu, ale i na jeho konci, kde se se znatelně většími potížemi snaží text alespoň urovnat tak, aby se přechod mezi rovinou narativní a rovinou metanarativní byl pokud možno jednoznačný, a hlavně jednosměrný – aby se o vyprávění začalo hovořit až tehdy, když je samotný akt vyprávění uzavřen.

³² K problematice kapitol v románech raného novověku srov. obecně Wieckenberg, 1969. K situaci v rukopisné tradici srov. Backes, 2004: 124–154, k textům o Meluzíně zejména 128n. Srov. též Bock, 2008.

³³ Zda tato změna souvisela také s tím, že český vydavatel *Meluzíny* rovněž zredukoval počet ilustrací, nelze říci. Nejstarší dochovaný tisk z r. 1595 (knižopis 3517) obsahuje pouze ilustraci na titulním listu, ale to nevyovídá nic o tom, zda se už i první česká vydání musela obejít zcela bez ilustrací v textu.

³⁴ Srov. Glauch, 2009: 23, pozn. 32: „Dnes zcela samozřejmě rozlišování vypravěče a autora u fikčních textů je vázáno na určitou teorii fikcionality. Mimo oblast fikční literatury se téměř nepoužívá, protože není důvod zpochybňovat, že to, co autor ve svém vyprávění tvrdí, myslí vážně [serious commitment of the author with regard to his narrative assertions].“ Citát z Genette, G. *Fictional Narrative – Factual Narrative. Poetics Today*. 1990, roč. 11, s. 770; údaj Sonji Glauch, překlad J. H.

³⁵ Srov. k tomu obecně Worstbrock, 2009; k německé *Melusině* coby „společnému dílu“ („Gemeinschaftswerk“) srov. Müller, 2013: 19n.

4. Závěr

Tyto zásahy svědčí o tom, že český překladatel měl velmi zřetelnou představu, jak má fungovat fikční vyprávění, představu typologicky modernější, než jaká stála v pozadí jeho německé předlohy. Naznačují, že se v daném kulturním prostoru v době mezi vznikem německého textu a jeho překladu etablovaly a kultivovaly kategorie literární komunikace, které jsou z dnešního hlediska samozřejmé, ale které historicky v žádném případě samozřejmé nebyly: vypravěč coby implicitní entita utvářená textem, autor coby reálná postava, která se s vypravěčem nutně nepřekrývá, ale také překladatel, který to vše nezúčastněně může převést do jiného jazykového kódu, aniž by přitom jeho hlas interferoval s hlasem autora či vypravěče. Tím nemá být řečeno, že se český vzdělavatel *Meluzíny* rozhodl svou předlohu „pokrokově“ přepsat a že přitom „vynalezl“ fikční vyprávění – *Meluzínu* sotva lze označit za první fikční vyprávění české literatury. Nabízí však hmatatelné svědectví toho, jak se během několika desetiletí mohlo změnit vnímání téhož textu: lze předpokládat, že český překladatel do svého díla bezděčně promítl to, jak *Meluzínu* chápali jeho němečtí současníci – čili že se v jeho převodu otiskla fikcionalita coby „dispozice recipienta“. Stichův lingvoliterární postřeh o uvozovacích slovesech patří do těchto souvislostí. Jak je však z této črty snad zřejmé, jedná se o souvislosti daleko širší, než je ze Stichova postřehu na první pohled patrné. Ve svém důsledku nejde o nic menšího než o formování nových konvencí literární komunikace v raném novověku, z nichž mimo jiné vzešel ústřední žánr evropské literární tradice, totiž román. Jistě, tento vývoj v české raněnovověké literatuře nedospěl k románovým textům ve vlastním slova smyslu, což má očividné kulturně-politické příčiny. Avšak Stichovo tvrzení, že „starší česky psaná literatura [...] nespěla [...] z vlastních zdrojů [...] k románu“ (Kolár – Stich, 2000: 263, srov. výše), je třeba s ohledem na situaci v 16. století revidovat. Český překlad *Meluzíny* ukazuje, že domácí literatura v 16. století k románu špěla – byť třeba nakonec dospět nestačila. Otázku, jakou roli v tom hrála starší „domácí“ tradice, je třeba pojednat důkladně a od základu zvlášť.

Od všech těchto souvislostí české výpravné literatury předbělohorského období odvádí teleologický pojem „knížek lidového čtení“ pozornost. Ve zmíněné disertaci proto navrhuji označovat delší výpravné prózy českého 16. století jako „protoromány“. Smyslem tohoto pokusu nalézt ekvivalent pro německý pojem „Prosaroman“ ovšem nemá být nahrazení jedné teleologie jinou, nýbrž upření pozornosti na podstatné tendence předbělohorského literárního vývoje bez ohledu na to, zda v 17. století vzaly za své. Dost možná se pak vyprávění typu *Meluzíny* nebudou jevit primárně jako zárodky budoucí „lidové“ literatury, ale třeba jako předběžné završení českých pokusů o to, držet krok s aktuálním děním ve světovém, zejména německém písemnictví. I z tohoto hlediska by stálo za to systematicky prozkoumat a popsat vznik a vývoj fikčního vyprávění v předbělohorské době a zaměřit se přitom na spojitosti s tendencemi v německé literatuře.

To je však úkol, který zdaleka přesahuje možnosti tohoto článku. Jisté je, že Stichovo opakované volání po „germanoboheimistickém“ bádání stále čeká na vyslyšení.

PRAMENY

- GRUND, A. (ed.). 1952. *Kratochvilné rozprávky renesanční*. Praha: Čs. spisovatel.
- HŘABÁK, J. (ed.). 1970. *Fortunatus*. Praha: Academia.
- KOLÁR, J. (ed.). 2000. *Tři knížky lidového čtení*. Praha: NLN.
- KOPECKÝ, M. (ed.). 1986. *Komu ženu svou poručiti a jiné kratochvilné rozprávky*. Brno: Blok.
- KRAMERIUS, V. R. 1988. *Knížky lidového čtení*. Hausenblas, O. – Janáčková, J. – Kusáková, L. (edd.). Praha: Odeon.
- LEHÁR, J. (ed.). 1980. *Zazděná slečna a jiné příhody pro vyražení*. Praha: Čs. spisovatel.
- MÜLLER, J.-D. (ed.). 1990. *Romane des 15. und 16. Jahrhunderts: nach den Erstdrucken mit sämtlichen Holzschnitten*. Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag.
- NOLL-WIEMANN, R. (ed.). 1975. *Ein gar schone neue hystori der hohen lieb des kuniglichen fursten Florio vnnnd von seyner lieben Biancaffora*. Faksimile metského tisku Kaspara Hochfedera z r. 1499. Hildesheim – New York: Olms.
- THÜRING VON RINGOLTINGEN. 2006. *Melusine (1456)*. Schnyder, A. (ed.). Wiesbaden: Reichert.
- TOBOLKA, Z. (ed.). 1928. *Welmi piekna nowa Kronika / aneb Historia / Wo welike milosti / Kniežete a Kralale / Floria z Hispanij [...]*. Faksimile pražského tisku Jana Šmerhovského z r. 1519. Praha: Taussig & Taussig.
- VÁCLAVEK, B. (ed.). 1950. *Historie utěšené a kratochvilné člověku všelikého věku i stavu k čtení velmi užitečné: výbor z české krásné prózy XVI. a XVII. stol.* Praha: Svoboda.

LITERATURA

- BACKES, M. 2004. *Fremde Historien: Untersuchungen zur Überlieferungs- und Rezeptionsgeschichte französischer Erzählstoffe im deutschen Spätmittelalter*. Tübingen: Niemeyer.
- BOCK, N. 2008. Im Weinberg der Melusine: zur Editions- und Illustrationsgeschichte Thürings von Ringoltingen. In Schnyder, A. – Mühlethaler, J.-C. (edd.). *550 Jahre deutsche Melusine – Coudrette und Thüring von Ringoltingen: Beiträge der wissenschaftlichen Tagung der Universitäten Bern und Lausanne vom August 2006*. Bern: Lang, s. 31–45.
- DRITTENBASS, C. – SCHNYER, A. (edd.). 2010. *Eulenspiegel trifft Melusine: der frühneuhochdeutsche Prosaroman im Licht neuer Forschungen und Methoden: Akten der Lausanner Tagung vom 2. bis 4. Oktober 2008*. Amsterdam – New York: Rodopi.
- Glauch, S. 2009. *An der Schwelle zur Literatur: Elemente einer Poetik des höfischen Erzählens*. Heidelberg: Winter.
- HAUG, W. 1992. *Literaturtheorie im deutschen Mittelalter von den Anfängen bis zum Ende des 13. Jahrhunderts*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- HON, J. 2014. Late Medieval Czech Adaptations of German Verse Romances: Research Perspectives. In *Slovo a smysl*. Roč. XI, č. 22, s. 13–37.
- KABLITZ, A. 2008. Literatur, Fiktion und Erzählung – nebst einem Nachruf auf den Erzähler. In Rajewsky, I. O. – Schneider, U. (edd.). *Im Zeichen der Fiktion*. Stuttgart: Steiner.
- KELLNER, B. 2004. *Ursprung und Kontinuität: Studien zum genealogischen Wissen im Mittelalter*. München: Fink.
- KOLÁR, J. 1960. *Česká zábavná próza 16. století a tzv. knížky lidového čtení*. Praha: ČSAV.
- KOLÁR, J. 1988. Zur Typologie der tschechischen historischen Prosa in der Epoche des Humanismus. In Harder, H.-B. – Rothe, H. (edd.). *Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern*. Köln – Wien: Böhlau, s. 405–424.
- KOLÁR, J. – STICH, A. 2000. Komentář. In Kolár, J. (ed.). *Tři knížky lidového čtení*. Praha: NLN, s. 255–305.
- KOPECKÝ, M. 1979. *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- KOPECKÝ, M. 1987. K rytířské tematice epochy renesance. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity XXXVI*. Řada D, č. 34, s. 7–16.

- KRAUS, E. W. 1898. Faustiana aus Böhmen. *Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte*. Roč. XII, s. 61–92.
- LEVÝ, J. 1996. *České teorie překladu: vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*. Praha: Ivo Železný.
- LINKA, J. 2006. Český Shakespeare. A2 [online]. Č. 37, 12. 9. 2006. [Cit. 19. 5. 2014] Dostupné na: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/37/cesky-shakespeare>.
- MÁCHAL, J. 1898. O některých knížkách lidového čtení. *Národopisný sborník československý*. Roč. 3, s. 1–26.
- MÜLLER, J.-D. 1977. Melusine in Bern: zum Problem der ‚Verbürgerlichung‘ höfischer Epik im 15. Jahrhundert. In Bumke, J. et al. (ed.). *Literatur, Publikum, historischer Kontext*. Bern: Lang, s. 29–77.
- MÜLLER, J.-D. 1984. Curiositas und erfahrung im frühen deutschen Prosaroman. In Grenzmann, L. – Stackmann, K. (edd.). *Literatur und Laienbildung im Spätmittelalter und in der Reformationszeit*. Stuttgart: Metzler, s. 252–271.
- MÜLLER, J.-D. 1985. Volksbuch / Prosaroman im 15./16. Jahrhundert – Perspektiven der Forschung. *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur*. 1. Sonderheft, s. 1–128.
- MÜLLER, J.-D. 2013. Text und Paratexte: ‚Melusine‘-Drucke des 16. Jahrhunderts. In Rautenberg, U. et al. (edd.). *Zeichensprachen des literarischen Buchs in der frühen Neuzeit: die ‚Melusine‘ des Thüring von Ringoltingen*. Berlin – Boston: De Gruyter, s. 5–19.
- NEJEDLÝ, M. 2014. *Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků*. Praha: Scriptorium.
- PYNSENT, R. B. 2008. *Ďáblové, ženy a národ*. Praha: Karolinum. Amazonská víla a její příbuzné, s. 29–42.
- RAUTENBERG, U. 2004. *Das Titelblatt: die Entstehung eines typographischen Dispositivs im frühen Buchdruck*. Erlangen: Universität Erlangen-Nürnberg. Dostupné také na: <http://www.alles-buch.uni-erlangen.de/rautenberg.pdf>.
- STRATILÍKOVÁ, M. 1973. *České zpracování spisu „Ritter Galmy usz Schottland“ v kontextu knížek lidového čtení*. Brno. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Filozofická fakulta.
- STRATILÍKOVÁ, M. 1974. *České zpracování spisu „Ritter Galmy usz Schottland“*. Brno. Disertační práce (PhDr.). Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Filozofická fakulta.
- VESELÝ, J. 2002. Český překlad od středověku do národního obrození. In Hrala, M. (ed.). *Kapitoly z dějin českého překladu*. Praha: Karolinum, s. 11–29.
- VOBR, J. 1973. *Soupis knížek lidového čtení z fondů Univerzitní knihovny v Brně*. Brno: Univerzitní knihovna.
- VOIT, P. 1984. Knižní pozůstalost olomouckého tiskaře Jana Olivetského z Olivetu jako literárněhistorický a bibliografický pramen. *Sborník Národního muzea v Praze*. Řada C, roč. XXIX, č. 4, s. 197–214.
- VOIT, P. 1987. *Moravské prameny z let 1567–1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knihtisku a literární historie*. Praha: Státní knihovna ČSR.
- WARNING, R. 1983. Der inszenierte Diskurs: Bemerkungen zur pragmatischen Relation der Fiktion. In Henrich, D. – Iser, W. (edd.). *Funktionen des Fiktiven*. München: Wilhelm Fink.
- WIECKENBERG, E.-P. 1969. *Zur Geschichte der Kapitelüberschrift im deutschen Roman vom 15. Jahrhundert bis zum Ausgang des Barock*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- WORSTBROCK, F. J. 2009. Převyprávění a překlad. Přel. Hon, J. *Česká literatura*. Roč. 57, č. 6, s. 860–876.
- ZEMENOVÁ, M. 2012. Doslovný překlad, nebo adaptace? Způsoby překladu v období raného novověku v kontaktu německo-českém. *Listy filologické*. Roč. CXXXV, č. 1–2, s. 125–151.